

В. П. Мороз, ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЛІДЕРСТВА ЧЛЕНІВ СТУДЕНТСЬКОГО САМОВРЯДУВАННЯ

Мороз В. П.

Теоретико-методологічні основи дослідження лідерства членів студентського самоврядування.

У статті розглядаються теоретико-методологічні засади дослідження питання лідерства в студентському самоврядуванні. Відзначається, що розвиток лідерських якостей передбачає вміння і здатність педагога конструювати мотивуючі соціальні умови розвитку особистості студента, спрямовані на включення його в соціально значущі відносини з позиції лідера. Актуалізується проблема дослідження формування лідерських якостей у членів студентського самоврядування. Виділено декілька основ для розкриття різних граней поняття «лідерство»: лідерство як влада; лідерство як положення в суспільстві, яке характеризується здатністю займає його особи спрямовувати та організовувати колективну поведінку деяких або всіх його членів; лідерство як здатність впливати на окремі особи і групи, спрямовуючи їх зусилля на досягнення поставлених цілей; як доповнення до менеджменту; як неформальний вплив в умовах неформального спілкування. Зауважена важливість виконання лідерами головних функцій, а саме: контролюючої, прогностичної, функції відповідальності тощо. Виділені декілька видів лідерів та лідерства у колективі.

Ключові слова: лідер, студентське самоврядування, лідерські якості.

Мороз В. П.

Теоретико-методологические основы исследования лидерства членов студенческого самоуправления.

В статье рассматриваются теоретико-методологические основы исследования вопроса лидерства в студенческом самоуправлении. Отмечается, что развитие лидерских качеств предполагает умение и способность педагога конструировать мотивирующие социальные условия развития личности студента, направленные на включение его в социально значимые отношения с позиции лидера. Актуализируется проблема исследования формирования лидерских качеств у членов студенческого самоуправления. Выделено несколько основ для раскрытия различных граней понятия «лидерство»: лидерство как власть; лидерство как положение в обществе, которое

характеризується здатністю займаючого його лица направляти і організовувати колективне поведіння деяких або всіх його членів; лідерство як здатність впливати на окремі особистості і групи, направляючи їх зусилля на досягнення поставлених цілей; як доповнення до менеджменту; як неформальне впливання в умовах неформального спілкування. Зазначено важливість виконання лідерами головних функцій, а саме: контролюючої, прогностичної, функції відповідальності і т. п. Виділено декілька видів лідерів і лідерства в колективі.

Ключові слова: лідер, студентське самоуправління, лідерські якості.

Нові трансформаційні процеси вищої освіти України направлені на впровадження нових канонів в організації роботи сучасного університету. Наряду з навчанням важливою стає позанавчальна діяльність студентів. Одним з видів чого є студентське самоврядування, яке ґрунтується на громадській практиці. В останні роки прийняті законодавчі дії, щодо організації, обов'язковості створення таких органів у кожному ВНЗ країни, а нещодавно прийняті нові поправки до закону «Про вищу освіту», де говориться про розширення повноважень студентського самоврядування. Тому, актуалізується дослідження формування лідерських якостей у членів студентського самоврядування.

Для того, щоб всебічно дослідити, треба звернутись до теоретичного обґрунтування поставленої мети, а саме з'ясувати підходи до вивчення категорії лідерства в педагогічній науці. Для цього треба дослідити роботи сучасних науковців.

Феномен лідерства складний, тому дати одне визначення цьому поняттю вкрай складно. Західні та вітчизняні вчені сходяться в тому, що простіше виділити організаційні аспекти лідерства, тому що організацію досить легко визначити як групу, що поєднує людей і регламентує їх діяльність для досягнення певної мети. Лідерство складніше визначити як форму міжособистісного впливу, оскільки пов'язано з психологічними особливостями як лідера, так і його послідовників. Тому дослідники дають різні визначення сутності лідерства. Наприклад, Ю. Платонов визначає лідерство як процес

психологічного впливу однієї людини на інших при їх взаємодії, що здійснюється на основі сприйняття, наслідування, навіювання, взаєморозуміння. Лідерство засноване на принципі добровільності підпорядкування [1]. В. Румянцева вважає, що лідерство – це людські відносини і взаємини; це управління взаємодією людей [2, 3]. Б. Паригін, О. Зайцева, М. Рожков, О. Уманський розглядають лідерство як один з процесів організації та управління малою соціальною групою, що сприяє досягненню групових цілей в оптимальні терміни і з оптимальним ефектом [4]. Дж. Максвелл, Р. Кеттел та ін. вважають, що лідерство – це здатність впливати на окремі особи і групи, спрямовуючи їх зусилля на досягнення цілей організації. Лідер, на їх думку, - це людина, що грає в групі ключову роль щодо спрямування, контролю та зміни діяльності інших членів групи з досягнення групових цілей, лідери організації - люди, ефективно здійснюють формальне і неформальне керівництво [5]. Л. Уманський виділив специфіку лідерства. Під лідерством він розуміє «явище активного провідного впливу особистості – члена групи – на групу в цілому. Лідерство – одна з форм суспільної активності в групі. Лідуюча особистість завжди займає активну життєву позицію, вона авторитетна для членів групи, з нею вони ідентифікуються» [6, с. 82]. Організаторська діяльність розумілася їм ширше лідерства: «реальний організатор, керівник групи завжди лідер, але лідер далеко не завжди організатор» [6, с. 83]. Л. Уманським і його школою розроблено систему педагогічного керівництва організаторською діяльністю, яка в рамках структурно-функціонального підходу до розуміння колективних процесів може служити основою стимулювання лідерства в групах учнів. А. Уманський вважає, що лідерський потенціал особистості повністю реалізується у діяльності громадських організацій, де лідер є ключовою фігурою. Самодіяльний характер громадських організацій передбачає самостійність, самоактуалізацію лідерів. За А. Уманському, лідер – приймається групою особистість, найбільш повно відображає і виражає її інтереси, що виділилася в результаті внутрішньої групової взаємодії в процесі рольової диференціації, що

реалізує власні потенційні можливості в організації діяльності та спілкування [6, с. 21].

З аналізу різних визначень можна виділити декілька основ для розкриття різних граней поняття «лідерство»: лідерство як влада; лідерство як положення в суспільстві, яке характеризується здатністю займає його особи спрямовувати та організовувати колективну поведінку деяких або всіх його членів; лідерство як здатність впливати на окремі особи і групи, спрямовуючи їх зусилля на досягнення поставлених цілей; як доповнення до менеджменту; як неформальний вплив в умовах неформального спілкування. У будь-якому колективі зазвичай є такі люди, і вони виконують певні функції. З точки зору групової діяльності функції неформального лідера зводяться до двох основних. По-перше, він встановлює і підтримує еталони прийнятної групової поведінки, наприклад доброзичливість, відповідальність, взаєморозуміння, продуктивність, або негативні форми поведінки групи, такі, як агресивність, відособленість, користоловство. По-друге, встановивши норми, цілі, звичаї і традиції, неформальний лідер мотивує поведінку кожного члена групи, змушуючи його слідувати еталонам групової поведінки. Мотивацію лідер здійснює, показує поглядом, жестом або словом свою оцінку дій члена групи. До лідера добровільно і не завжди повністю усвідомлено приєднується більшість членів групи, схвалюючи або осуджуючи свого товариша.

Кожен лідер виконує певні функції:

- координатора групової поведінки (розподіляє ролі, обов'язки, завдання);
- контролера поведінки кожного члена групи (спостерігає за виконанням доручених ролей, обов'язків, завдань);
- планувальника дій і засобів, за допомогою яких група досягає своїх цілей (ця функція може включати в себе визначення як короткострокових, так і довгострокових планів у груповій діяльності);
- експерта (майже у всіх випадках, коли члени групи залежать від людини, технічні знання і кваліфікація якого необхідні для здійснення

групових цілей. Навколо цієї особи відбувається поляризація влади, яку він може використовувати для зміцнення своєї ролі лідера);

- представника групи (представляє собою всіх членів групи, їх колективний розум, інтереси, волю, бажання і т.д.);

- арбітра (виступає як суддя, прокурор, захисник і утішник, мотивуючий поведінку членів групи; лідер використовує неформальні соціальні санкції, тобто прийоми, за допомогою яких люди, які знають близько один одного, висловлюють повагу тим, чия поведінка відповідає їх очікуванням і виявляють невдоволення тими, хто не виправдовує їх надій);

- прикладом (служить еталоном, моделлю поведінки для інших членів групи, тобто забезпечує їх наочними вказівками того, ким вони мають бути і що вони повинні робити, при цьому особливе місце в свідомості людей займають лідери референтних груп);

- символу групи (групи з високим ступенем згуртованості членів, які прагнуть не тільки до внутрішніх, а й до чисто зовнішніх відмінностей від інших індивідуумів; члени таких груп вдаються до різних знаків відмінності в одязі й поведінці – краватки, нашивки, значки, ритуали привітання; лідери таких груп починають виконувати функції символів – їх імена привласнюють всьому руху і побічно його учасникам, у світі бізнесу власники фірм самі здійснюють таку символізацію; релігійні організації течії і секти продовжують носити імена своїх засновників досить тривалий час і т.п.);

- носія відповідальності (звільняє членів групи від індивідуальної відповідальності за особисті рішення і дії).

Для успішного виконання цих та інших функцій необхідно створити особливі умови сприйняття особистості лідера усіма іншими членами групи. Неформальний лідер сприймається як «один з нас», він вживає, говорячи про групові проблеми, слово «ми», а не «я»; він «подібне більшості з нас» - людина, що втілює в собі норми, цінності, символи, інтереси, бажання і цілі, що мають найбільше значення для всієї групи. Ні один лідер не може бути лідером без займаного статусу. Тому деякі дослідники звертаються до цієї категорії, щоб

зрозуміти глибину поняття «лідер». Наприклад, аналізуючи проблеми керівництва педагогічним колективом, Р. Х. Шакуров розглядає поняття «статус» особистості: «Щоб впливати на групу або ж стати її лідером, особистість повинна володіти високим статусом і робити відповідні зусилля, проявляти активність, ініціативу і сміливість. Високий статус не завжди забезпечує члену групи лідерські позиції. Проте ефективність лідерства залежить від статусу особистості» [8, с. 78].

Зрозуміло, що лідери можуть бути різними, використовувати різні підходи у керівництві, можуть бути формальними або неформальними тощо. Тому доцільно зауважити види лідерів, а саме:

Традиційний лідер – лідер, спирається на традиції та ритуали. Лідер у цьому випадку – носій і знавець останніх, а сам тип владарювання є досить примітивним, віджилим, але ще зустрічається в суспільстві (монархія).

Бюрократичний (раціонально-легальний) лідер – спирається на закони, правила, норми, в рамках яких владарювання пов'язано зі знанням і чітким дотриманням норм політичної діяльності, їх активного використання для поставлених цілей (президент, прем'єр-міністр).

Харизматичний лідер – лідер, сенс діяльності якого проявляється в особливому зв'язку між лідером і його послідовниками, коли він відчуває себе готовим для здійснення певної мети, а вони переконані в наявності у нього особливих виняткових якостей, здатності долати будь-які труднощі, передбачити на багато років вперед.

Авторитарний лідер – це лідер, який прагне максимально підпорядкувати своєму впливу партнерів по політичній діяльності, суворо контролювати їх активність, жорстко припиняти їх ініціативу.

Демократичний лідер – лідер, що не обмежує суворими рамками активність своїх однодумців, радиться з ними по найбільш важливих питаннях політичної діяльності дозволяє їм проявлять ініціативу і творчість.

Функціональний лідер – лідер, що не виходить у своїй активності за рамки виконання тих обов'язків, які приписані йому правилами політичної діяльності.

Дисфункціональний лідер – лідер, не обмежується у своїй діяльності логікою і нормами функціонування політичного процесу.

Лідер-прапорносець – лідер, діяльність якого завжди асоціюється з відстоюванням головних ідей того соціального суб'єкта, чії інтереси він представляє.

Лідер-служитель – лідер, віддає всього себе політичній діяльності в ім'я цілей своєї соціальної групи.

Лідер-торговець – лідер, який прагне реалізувати інтереси своєї соціальної групи головним чином за допомогою укладення політичних угод з іншими соціальними суб'єктами.

Лідер-актор (демагог) – лідер, зайво що спирається на зовнішні ефекти своєї поведінки і обіцяє більше на словах, ніж на ділі .

Лідер- конформіст (нонконформіст) – лідер, який підпорядковується (або не підпорядковується) впливу своєї політичної системи.

Розібравшись з категоріями дослідження лідерства з різних точок зору, для дослідження важливо розглянути середовище, у якому формується та зростає лідер. Звертаючись до теми статті, можна зрозуміти, що для нас важливі лідери саме у самоврядуванні. Не секрет, що студентська молодь складає освічену частину населення країни. Це майбутні керівники виробництва, різних трудових колективів. Розвиток студента як суспільного суб'єкта йде безперервно в соціокультурному середовищі внз. Потужний соціалізаційний і виховний вплив на особистість студента надає сама студентська група.

Такі особливості студентської групи, як однорідність вікового складу (різниця у віці зазвичай не більше 5 років), обумовлює вікову схожість інтересів, цілей, психологічних особливостей, сприяючи згуртуванню групи. Основний вид діяльності студентської групи – вчення, а фактори навчального

згуртування слабкіші, ніж виробничі, по цьому часом колектив не складається: кожен сам по собі.

Виникнення і розвиток колективу студентської групи факультетів є результатом організаційно-управлінської, виховної роботи куратора, органів студентського самоврядування, активу. Тому, для управління студентством важливо правильно виділити лідерів в групі, а найважливішим є організація органу студентського самоврядування з цих лідерів.

Однією з умов розвитку лідерських якостей у членів студентського активу є підготовленість педагогів до роботи з лідерами. Знання педагога про особливості роботи з лідерами, розуміння феноменів лідерства в сучасних умовах, вміння діагностувати лідерські якості студента і організувати підготовку лідерів, здатність створити поле лідерство в групі, вміння і прагнення до взаємодії з лідерами визначають підготовленість педагога. Вітчизняний і зарубіжний досвід розвитку педагогічної думки свідчить про актуальну необхідності і підготовленості спеціального звернення до розробки теоретичних основ і практичних шляхів подальшого становлення та розвитку системи студентського самоврядування в сучасній вищій школі.

У результаті вивчення та узагальнення сучасної педагогічної літератури, ґрунтуючись на власному практичному досвіді розвитку студентського самоврядування у ВНЗ [9; 10; 11], сформулюємо основні принципи і підходи, на яких базується вузівське самоврядування студентів: студентське самоврядування – це важлива умова підвищення якості підготовки та виховання майбутніх фахівців; студентське самоврядування слід розглядати як частину вузівського самоврядування, орієнтованого на подальший розвиток вузу; студентське самоврядування повинно охоплювати всі сторони вузівського життя; студентське самоврядування повинно бути варіативним за змістом, структурою, форм, способів діяльності; студентське самоврядування – це форма демократії та громадянської відповідальності; студентське самоврядування – це умова формування творчої активності, соціальної ініціативи студентів, розвитку лідерського потенціалу особистості.

Розвиток лідерських якостей передбачає вміння і здатність педагога конструювати мотивуючих соціальні умови розвитку особистості студента, спрямовані на включення його в соціально значущі відносини з позиції лідера. Лідерські якості студентів розвиваються в процесі різноманітної діяльності, яку організує в системі виховної роботи вчз. Ці якості тісно взаємопов'язані і взаємопроникають один в одного. На основі проведеного аналізу літератури, ми наступним чином сформулювали визначення «лідерські якості членів студентського активу». Лідерські якості членів студентського активу – це сукупність інтеграційних лідерських якостей (активність, ініціативність, комунікативність, наполегливість, організованість, самостійність) забезпечує членам студентського активу їх провідне вплив на членів групи при спільному вирішенні завдань у різних галузях життєдіяльності студентського колективу .

Тому у сучасних умовах дуже важливо продумати систему позанавчальної діяльності студентів, орієнтовану на розвиток лідерських якостей студентів. Склад необхідних для лідерства рис залишається в цілому незмінним. В якості висновку, спираючись на аналіз літератури [12; 13; 14; 15] виділяємо найбільш важливі, на наш погляд, особистісні риси лідера у вчз:

1. Оптимізм. Оптиміст завжди охоче вислуховує інших і їхні ідеї, тому, що він завжди чекає гарних новин на відміну від песиміста, який намагається слухати якомога менше, очікуючи лише поганих новин. Оптиміст думає, що люди переважно готові прийти на допомогу, мають творчий початок, прагнуть до творення, в той час як песиміст вважає, що вони ледачі, норовливі і від них мало пуття. Оптиміст вітає ідеї, які висувають його підлеглі, для песиміста ж нові ідеї неминуче стають проблемою, і ймовірно, ні в що не втіляться.

2. Комунікативність. Лідер постійно і ефективно спілкується з людьми.

3. Здатність йти на виправданий ризик. Лідер завжди спробує знайти новий засіб виконати завдання тільки тому, що цей спосіб краще. Лідер повинен підштовхувати людей все до нових і нових питань, заохочувати

прагнення до інновацій. Організація припиняє просування до процвітання, як тільки в ній перестають здійснюватися зміни.

4. Цілеспрямованість – потужне внутрішнє мотивування людини на досягнення яких-небудь стратегічних, значущих не тільки для себе, цілей.

5. Тактовність і уважність. Це простий закон життя – від людей можна домогтися більше за допомогою меду, ніж оцету. Кращі лідери піклуються про людей тактовним і уважним поведінням з ними.

6. Честолюбство. Він честолюбний щодо самого себе та інших. Він радіє досягненням колег і розділяє їхній успіх. Таким чином, він надихає інших своїм ентузіазмом і енергією.

7. Цілісність і послідовність. У лідера повинні бути цінності, і він повинен послідовно робити те, що вважає правильним. Будучи непослідовним, лідер не може очікувати, що люди підуть за ним. Зміна настроїв, дратівливість сьогодні і ейфорія завтра, сумбурна і непередбачувана реакція на проблему або ситуацію – все це лягає тяжким тягарем на інших.

8. Впевненість у собі. Впевненість у собі без зарозумілості, віра у свої сили без зарозумілості – ось відмінні риси сильного лідера. Люди, які впевнені у собі без того, щоб невпинно твердити про це, мають свого роду магнетизмом. Вже сама впевненість у поведінці вселяє довіру і почуття спокою.

9. Емпатія. Мистецтво відчувати і розуміти, чого хочуть люди ще до того, як вони самі зможуть оформити в словах свої не зовсім ясні потреби, інтереси і спонукання; орієнтація на необхідність врахування «невисловленого».

10. Скромність, що не допускає виникнення почуття ущербності у ведених, яке може виникати при надмірно випинає достоїнствах лідера і збільшувати дистанцію між ним і всіма іншими.

11. Здатність до об'єктивної самооцінки. Саме об'єктивність самоаналізу дозволяє людині уникати в управлінні помилок, які применшують в очах людей його можливості і право вести за собою.

Отже, лідер в студентському колективі виконує роль керівника, тобто об'єднує, спрямовує дії всієї групи, яка очікує, приймає і підтримує його дії.

Лідерство – складний соціально-психологічний процес групової диференціації. Формальне лідерство пов'язано з офіційними відносинами, неформальне лідерство ґрунтується на авторитеті особистості. З метою вирішення проблеми формування лідерських якостей у студентів самоврядування ми досліджували поняття «лідерство» і уточнили, що сутність лідерства полягає у визнанні права лідера на організацію спільної діяльності, спрямованої на задоволення інтересів даного співтовариства, в його впливі на оточуючих людей. Лідерство не може бути зведено тільки до функції управління.

Література

1. Платонов Ю. П. Структура и условия лидерства/ Ю. П. Платонов [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.elitarium.ru. – Назва з екрана.
2. Румянцева В. И. Лидер / В. И. Румянцева. – СПб. : Изд-во СПбГУ, 1996. – 256 с.
3. Румянцева В. И. Лидерство в спорте / В. И. Румянцева. – М. : ФИС, 1983. – 124 с.
4. Руководство и лидерство (опыт социально-педагогического исследования): сборник научных трудов / под. ред. Б. Д. Парыгина. – Л., 1973. – 143 с.
5. Максвелл Дж. Воспитай в себе лидера / Дж. Максвелл. – [Електронний ресурс]. – Режим доступа: // <http://www.klex.ru/56b>. – Название с экрана.
6. Уманский Л. И. Психология организаторской деятельности школьников: учеб. пособие для студентов пед. ин-тов / Л. И. Уманский.— М. : Просвещение, 1980. – 160с.
7. Уманский А. Л. Педагогическое стимулирование лидерства в подростковых группах: дис. ... канд.пед.наук / А. Л. Уманский. – Казань, 1992. – 243 с.
8. Шакуров Р. Х. Социально-психологические основы управления: руководитель и педагогический коллектив / Р. Х Шакуров. – М. : Просвещение, 1990. – 208 с.

9. Шигапова Л. П. Развивающая оргмодель воспитательной работы – основа социального партнерства КСЮИ / Л. П. Шигапова // «Роль современных технологий социального партнерства в подготовке компетентного специалиста в условиях научно-образовательного комплекса «коледж – вуз – НИИ»: Материалы итоговой IV научно-практической конференции Казанского социально-юридического института / под общ. ред. Г. В. Мухаметзяновой, Г. И. Ибрагимова. – Казань : ИПП ПО РАО, 18 февраля 2004г. – С. 18 – 21.

10. Шигапова Л. П. Роль студенческого самоуправления в адаптации студентов-первокурсников к условиям вуза / Л. П. Шигапова // Система воспитательной работы в вузе со студентами первого курса: сборник научно-методических статей III Республиканского научно-практического семинара (21 – 22 февраля 2007 г.). – Елабуга : Издательство Елабужского государственного педагогического университета, 2007. – С. 51 – 57.

11. Шигапова Л. П. Формирование органов студенческого самоуправления в негосударственном вузе (из опыта АСО (КСЮИ)) / Л. П. Шигапова // Студенческое самоуправление в вузе: сборник научно-методических статей и материалов из опыта работы высших учебных заведений Свердловской области и Республики Татарстан. – Екатеринбург, 2007. – С. 69 – 74.

12. Зуб А. Лидерство в менеджменте / А. Т. Зуб, С. Г. Ясмирнов. — М. : Воскресенье, Принт-Ателье, 1999. – 216 с.

13. Мескон М. Х. Основы менеджмента / М. Х. Маскон, М. Альберт, Ф. Хедоури. – пер. с англ. – М. : Дело, 1998. – 800 с.

14. Мурашов А. Как выделить лидера в ученическом коллективе / А. Мурашов // Народное образование. – 2001. – № 8. – С. 151–160.

15. Элиот Жак. Лидерство в менеджменте: ключ к хорошей организации / Жак Элиот. – М. : Линк, 2007. – 245 с.

Moroz V. P.

The Theoretical and Methodological Research Backgrounds of Leadership of Student Government Members.

The article presents the theoretical and methodological research backgrounds of leadership issues in student government. It is noted that development of leadership skills supposes pedagogue knowledge and ability to construct motivation-forming social conditions of student personality development aimed at his inclusion in socially important relations from the leader position. There is actualized research problem of leadership skills formation of student government members. Several principles to reveal different facets of “leadership” concept are pointed out: leadership as a power; leadership as the public position which is characterized by the ability of a person to direct and organize the collective behavior of some or all its members; leadership as the ability to effect on some persons and groups directing their efforts to goal achievement; as the management addition; as the informal influence in the conditions of informal communication. The article notes the importance of performing main functions by the leaders, specifically the following ones: control, prognostic, responsibility function, etc. Several types of leaders and leadership in collective are pointed out.

Key words: leader, student government, leadership skills.

Відомості про автора

Мороз Володимир Петрович – аспірант кафедри педагогіки ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»

Стаття надійшла до редакції 04.12.2014 р.

Прийнято до друку 26.12.2014 р.

Рецензент – д.п.н., проф. Савченко С. В.